

ra av de tre avdelningarna. Att fokus för forskningen ligger på 1700- och 1800-talen framkommer tydligt och det är också här den största delen av antologins omfång är centrerad. I den här delen hade även ett kapitel om de svensk-norska konsulatet på den amerikanska kontinenten passat in, i synnerhet som migration och handel snabbt expanderade under århundradena i fokus. Även de mer turbulenta åren under framför allt andra världskriget hade gärna även de tjänat på att få mer uppmärksamhet.

I främmande hamn innehåller flera kartor och illustrationer och nästan alla kapitel innehåller en bred bas av sekundärlitteratur och arkivmaterial. De ger alla en intressant glimt in i den forskning som har gjorts och pågår på det här fältet samtidigt som ny kunskap presenteras. Det här är en bok som passar alla som är intresserade av Sveriges maritima historia och konsulatens specifika roll i den. Det är lätt att ryckas med i de olika berättelserna som återges och i flera fall är det också möjligt att komma de individer som beskrivs – allt från sjömän till konsulter – nära. Deras tillvaro och det arbete de utförde utgjorde alla en viktig del i det som var konsulatets vardag och det är inte konstigt att konsulatet ofta förknippas med det maritima fältet.

Marie Steinrud, Stockholm

Återkopplingar. Marie Cronqvist, Patrik Lundell & Pelle Snickars (red.). *Mediehistoriskt arkiv nr 28. Mediehistoria*, Lunds universitet 2014. 416 s., ill. ISBN 978-91-981961-2-2.

Boken är resultatet av konferensen "Kulturhistorisk medieforskning III" som hölls 2013 vid Lunds universitet. Som framväxande disciplin har det mediearkeologiska forskningsfältet främst ägnat sig åt artefakter eller teknologiskt präglade mediesituationer och beskyllts för att vara teknikdeterministisk. Studiet av medier behöver användarpraktiker för att skapa mening. Kulturhistorisk medieforskning vill bredda mediebegreppet och förnya studiet av medier-

nas historia. De flesta humanistiska och samhällsvetenskapliga discipliner ägnar sig åt mediestudier och det kallas Digital humaniora. Inledningen i boken exemplifierar det förändrade synsättet om medierna med hjälp av första världskriget, som i sig självt är en mediehistoria som också visar att det behövs ett bredare mediebegrepp eftersom ett medium kan bestå av ett ölkruis som minne efter en avliden soldat. Bokens bidrag är inplacerade i fem övergripande teman, Om fältet, Vid skrivbordet, I nätverket, Framför bilden och Ur arkivet. Dispositionen är avsedd att visa de sammanhang som en historiskt inriktad medieforskare rör sig i.

"Transdisciplinära varianter och strategier. Mediehistoria möter medicinhistoria" av Solveig Jülich diskuterar medieforskningens utveckling och hur den blivit användbar för hennes egen forskning inom medicinhistoria. Medierna har blivit en allt viktigare resurs för vetenskapen att mobilisera allmänhetens stöd och legitimitet.

Per Vesterlund skriver om "När medier blev vetenskap, Om tre nordiska massmediekonferenser 1972–1974". Det var då man började ana utvecklingen av informationstekniken och grunden lades för ämnet medie- och kommunikationsvetenskap. I offentliga utredningar och i debattartiklar framhölls behovet av forskning. Arrangörerna av konferenserna var en samverkan mellan politik, akademi och näringsliv. 1972 diskuterades teven och om publikens delaktighet och möjligheten att förstärka tevediets kulturella roll. Mediebranschen behövde kunskap om publiken och medieforskning blev i hög grad en humanistisk vetenskap som lierade sig med näringslivet.

I "Ett medium med historia, Filmstudiorörelsens roll i synen på filmen som konst" skriver Bengt Bengtsson att intresset för filmens historia föddes när ljudfilmen introducerades i slutet på 1920-talet. Samtidigt uppstod i Sverige och internationellt filmstudiorörelsen som ville stärka filmen som en självständig konstform. I dessa forum anordnades studiecirkel och studieresor. Det lade grunden till Svenska Filminstitutet och filmvetenskap som akademiskt ämne. Betoningen av filmens kulturella värde

möttes med misstroende från filmbranschen, som där såg ett hot mot filmens kommersiella betydelse.

Henric G. Bastiansen skriver om ”Hur analyseras mediehistorien? Sex böcker – sex strategier”. Han framhåller att den tekniska utvecklingen inte är någon revolution såsom det ofta brukar framhållas. Nutidens mediateknik har en lång utvecklingshistoria. Det är sociala behov som introducerar ny teknik och den har en central roll, men kommunikation är känslig och den bryter lätt samman. Olika mediatekniker används samtidigt och nya sociala situationer uppstår mellan dem allteftersom nya mediatekniker börjar användas. Skillnader i mediernas utveckling uppstår i olika delar av världen.

Skrivbordet och arbetsrummet framträder också som medier. Upplysningstiden medförde att skalden och vetenskapsmannen uppfattades som samhällsnyttiga nationalhjältar. Deras arbetsrum fick en central betydelse i beskrivningen av deras snille. Andreas Nybloms artikel ”Ritualer vid skrivkulturens altare. Skrivbordets och arbetsrummets mediehistoria” ger inblick i en företeelse som internationellt och historiskt har sina föregångare bland annat i medeltidens helgondyrkan och senare tiders författarbiografier. De mediala föreställningarna framkallar en slags sekundär intimitet. En illusion av en personlig relation mellan betraktaren och celebriteterna.

I artikeln ”Skrivbordsprodukter. Om kommunikationens materialitet på 1940-talets kontor” av Charlie Järpvall är skrivbordet utgångspunkt för att undersöka informationsbehandlingen med fokus på maskinskriverskornas arbetssituation. Genom kontorsmöblernas utformning kunde kroppsörelserna kontrolleras för att effektivisera arbetet.

Johan Jarlbrink visar i ”Redaktionella skrivbordsprodukter 1900 & 2000” hur journalistik skapas med hjälp av skrivbordet och dess redskap. På 1890-talet var kontoret och skrivbordet en utsiktsplats som påminde om ämbetsmannens position. Tidningsmannen hade ofta samma yrkesbakgrund. Arbetet bestod i att klippa artiklar ur andra tidningar samt skriva egna kommentarer. Några år senare blev tidningsar-

betet rörligt och förknippades med ibland äventyrliga reportrar som sökte upp händelser. På 2000-talet har journalistiken återigen blivit skrivbordsarbete och information hämtas från dator och telefon. 2000-talets journalister klipper med digitala redskap.

Globaliseringen är inte så ny som vi tror skriver Ulrik Lehrmann i ”Telegrafi – kommunikativt rum och mental horisont”. 1800-talets telegrafnätverk möjliggjorde ett globalt nervsystem och en upplevelse av samtidighet. Gemensamma drag med internet hör exempelvis samman med frågor om dataformat, standardisering, kryptering och förenklad språkkultur. Telegrafen innebär en mediemässig vändpunkt eftersom den upphävde sammanflätningen mellan tid och rum.

En utbredd uppfattning är att pressen är viktig för att skapa det demokratiska samhället. I ”Det vakna världssögat. Global överblick genom lokala dagstidningar 1935 till 1970” undersöker Mats Hyvönen hur lokalpressen utnyttjat denna bild om sin verksamhet som bland annat återfinns i tidningarnas reklam. Målsättningen var att lokaltidningen skulle bevaka alla viktiga världshändelser för de lokala läsarna. För att klara den uppgiften behövdes teleprinter, telex och annan teknik.

Mellan 1985 och 1986 sändes i Sveriges Radio programmet ”Datorernas värld”, vilket Jörgen Skågeby undersöker i artikeln ”Kassetten, radion och hemdatorn”. Där ingick ett tidigt försök till publik trådlös fildelning. Radiolyssnarna skickade in datorprogram som distribuerades under natten i ljudform som kunde spelas in på hemdatorns kassett. Radioinslagen handlade om datorns utveckling och frågeställningar som vi känner igen i dagens debatt, till exempel om artificiell intelligens, övervakning och personlig integritet.

Artikeln ”Från lagringskultur till streamingskultur. Om att skriva samtidsnäthistoria” av Rasmus Fleischer syftar till att förklara det pågående teknik- och kulturskiftet mot det så kallade Molnet. För inte så länge sedan använde alla stora hårddiskar som fylldes med musik och foton. Lagringskulturen fungerade offline. På senare år har detta börjat ersättas av strömmad

media för distribution av musik och film och vi erbjuds att lagra detta i olika molntjänster. Författaren föreslår begreppet ”molnmodernism” som betecknar en ideologisk hållning till att bejaka denna utveckling.

”Iscensättningar av koloniala erfarenheter på cirkus och i mänskliga zoon. Svenska affischer i mediasystemet kring 1900” av Åsa Bharathi Larsson handlar om affischen som urbant medium. Exotismen av vilda västern skall ses i sammanhang med koloniseringen av Nordamerika. I slutet av 1800-talet fanns flera cirkus- och teatersällskap i Nordamerika och Europa som presenterade vilda västern-shower med ”äkta indianer”. De nordiska cirkussällskapen förmedlade en nostalgisk kolonial upplevelse av en värld som skulle försvinna. Rasteorierna förklarade att folkslag som till exempel indianerna måste gå mot sin undergång. Västern-showerna handlade också om att visa framväxten av USA, en modern stats utveckling.

Vår uppfattning om naturföremål avgörs av de olika tekniker som använts i svenska illustrerade floror. Om detta skriver Gunilla Törnvall i ”Mediering av växter under 600 år. Om reproduktionsteknikens betydelse för avbildning och uppfattning”. En tecknad illustration förstärker motivet medan ett foto inte ger någon tolkningshjälp för betraktaren. Färgläggning är komplicerat eftersom den uppfattas olika på grund av tekniken och betraktarens bedömningar. Vetenskapliga illustrationer styrs av genrens konventioner. Den virtuella floran med digitala bilder har samma förutsättningar och begränsningar som de analoga bilderna.

”Outsidern i centrum, Bokförläggaren Bo Cavefors i 1960-talens svenska medielandskap” av Ragni Svensson handlar om mediebilden av Cavefors. Han formade själv sitt varumärke med mediala utspel, insändare och reklamtexter. Utgivningen av pocketböcker utvecklades på 1960-talet och Cavefors var en av pionjärerna, i synnerhet för den nya vänsterns skrifter. Cavefors är också ett exempel på en manlig arena. Hans utgivning fokuserades på manliga författare. Sedan romantiken är den typiske litteräre outsiders en ung manlig författare. Outsidern är liksom Cavefors en normbrytare och risktagare

som ändå kan tillhöra det litterära etablissemangen men betraktas som en outsider i samhället.

Universitetsbiblioteket i Uppsala analyseras av Emma Hagström som ett rumsligt och materiellt medium genom att fokusera på 1620-talets krigsbyten i ”Biblioteksmaterialiseringar. Krigsbyten samlingsordningar och rum i Uppsala universitetsbibliotek under 1600-talet”. Oavsett bibliotekets enskilda beståndsdelar så är biblioteksinstitutionen i sig ett budskap med effekter på samhället. Författaren vill förklara processen om hur materiella fenomen blir till i specifika tidsliga och rumsliga kontexter. Olika samlingspraktiker formade bibliotekets boksamlingar. Bibliotekariernas uppordnings- och katalogiseringsprinciper speglade mediets, det vill säga boksamlingens budskap.

”Att producera och läsa mikrofilm samt digitaliserad dagspress. Ett forskningsperspektiv” av Christian Widholm handlar om den kvalitativa skillnaden att läsa en dagstidning på mikrofilm eller en digital kopia i jämförelse med originaltidningen. Det känns obehagligt att läsa mikrofilm och är svårt att få en överblick över sidorna. Mikrofilmen uppfanns redan 1859, men det var först efter andra världskriget som den blev vanlig för att ersätta och gallra originaldokumenten. Författaren har en generell skepsis mot digitaliseringens lovsång. Digitaliseringarna av mikrofilmerna förbättrar tillgängligheten men bristerna från mikrofilmerna består. Skillnaderna att läsa original eller digitala kopior innebär metodologiska frågeställningar för forskarna eftersom läsbarheten är olika och kanske inte ger samma information.

I artikeln ”Dokument, taktilitet och diakronisk doft”. Om några förmågor och egenskaper hos det analoga och det digitala” skriver Kristina Lundblad att det är en vanlig uppfattning att digital text är immateriell, men hon vill visa betydelsen av de digitala dokumentens materialitet, det vill säga att de behöver tekniska apparater. I analoga texter är lagringen och visningen samma medium. I digitala dokument är de alltid åtskilda. Materialiteten skapar mening och betydelse. Begreppet närvaro är det man upplever inför något som tar en i anspråk utan att kräva

tolkning. Eftersom det digitala dokumentet inte är närvarande så får det en immateriell kvalitet. Analoga dokument bär sin historia med sig och vittnar om den tid de tillkom i. Det är inte samma känsla att se en digital kopia på en data-skärm.

Före den digitala tiden var tanken att god kvalitetskultur skulle utgöra en motvikt till den kommersiella lågkulturen. Numera har vi ett digitalt överflöd av såväl hög som låg kulturell nivå. Den oändliga kopieringsbarheten hos digitala filer eliminerar ekonomisk brist och åsidosätter prismetaniska mekanismer som baserar sig på tillgång och efterfrågan skriver Pelle Snickars i artikeln "Överflöd, brist och begagnade medier". De digitala mediernas eventuella andrahandsvärde och diskussionen om upphovsrätt och äganderätt har lett till svårlösta motsättningar mellan olika branschföreträdare.

I inledningskapitlet är författarna självkritiska om den kulturhistoriska medieforskningens oförmåga att sammanställa resultat i en större syntes. Som den aktuella boken visar är forskningsresultaten en rad fallstudier och dispositionen är bestämd efter att redaktörerna fått in bidragen. Med något undantag handlar artiklarna om teknikens betydelse för medierna. Svårigheten att dra gränslinjer mellan olika discipliner, digitala humaniora och kulturhistorisk medieforskning kanske inte är så nödvändig eller ens önskvärd utan att det är bättre att se humaniora som en enhet med en mängd forskningsinriktningar.

Göran Sjögård, Lund

Gunnar Broberg: *Nattens historia. Nordiskt mörker och ljus under tusen år*. Natur och Kultur, Stockholm 2016. 432 s., ill. ISBN 978-91-27144-14-9.

Jag minns att jag en gång läste att mörkret var en nödvändig förutsättning för lyckade upplopp, eftersom mörkret dolde de upproriska människorna så att dessa kunde fly och snabbt bli osynliga. Franska revolutionen hade enligt detta

resonemang inte kunnat genomföras om inte mörkret varit. Här var mörkret något positivt, mörkret som annars oftast varit negativt konnoterat. I den folkliga föreställningsvärlden, som den kommer till uttryck i de traditionssamlade arkivens material, är mörkret beständigt länkat till de onda och destruktiva krafterna.

I mörkret har alltid fördolda (= dåliga, förbjudna, syndiga) ting skett. Mörkret skall förbannas. Vi talar om medeltidens mörker, mörkrets furste och så vidare. I det syndiga och dekadenta 1920-talets Berlin var mörkret i betydelsen natten de syndigas tid, som lockade med förbjudna nöjen som inte tålde dagsljus. Men natten var också den tid eller det tillstånd då det skarpa dagsljuset ersattes av ett förskönande och mjukt mörker som inte avslöjade skavanker lika grymt som dagens ljus. På natten var alla katter grå och också de mest obskyra och ljuskygga verksamheter och varelser mötte större acceptans än i dagsljuset.

Till mörkrets negativa diskurs hör exempelvis den straffande. På kvinnofängelset på Norrmalm, som jag nyligen studerat, straffades olydiga och uppstudsiga kvinnor under det slutande 1800-talet med mörk cell. De flesta av kvinnorna var från landsbygden och borde, med tanke på att elektrifieringen ännu var begränsad där, ha varit ytterst vana vid mörker. Var det verkligen bara den *mörka* cellen straffet bestod i? Eller var kanske den mörka cellen också ett symboliskt uttryck för det oupplysta omoderna samhälle ("mörkret") där fångarna ansågs höra hemma, medan ljuset utanför var det moderna där fängelsepersonalen placerade sig och där de laglydiga levde? Straffet skickade då inte bara in fångarna i en mörk cell utan också tillbaka till en annan, förgången tid. De straffades därmed inte (enbart) med mörkret i sig utan med att symboliskt förnekas tillträde till det moderna ljusa samhället. Det senare var säkert det värsta. Straffet förefaller dessutom ha varit ganska verkningslöst. Kvinnorna blev inte mindre uppstudsiga.

Mörkret hör intimt samman med natten. Natten och mörkret har tolkats och förstått på olika sätt historien igenom, något som står i fokus i idéhistorikern Gunnar Brobergs senaste bok